

Мойсей В. І.

ЗОВНІШНІ ЕФЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ

В статті розкрито аналіз підходів вітчизняних і зарубіжних дослідників до впливу міжнародної трудової міграції на економіку країн – донорів і реципієнтів трудових ресурсів, і помітно, що такий вплив на рівні світового господарства позитивний, бо він сприяє підвищенню ВВП. У статті обґрунтовано, що на рівні окремих національних економік цей вплив є різновекторним і неоднозначним.

Ключові слова: міжнародна міграція, країни-донори, країни-реципієнти, трудові ресурси, зовнішні ефекти, позитивні та негативні ефекти.

1. Вступ

Трудова міграція надзвичайно впливає на економіку країн-донорів і реципієнтів. Наявність такого впливу, який за своєю суттю є сукупністю позитивних та негативних зовнішніх ефектів. Позиції дослідників, які займаються цією проблематикою, є майже однаковими в плані наявності позитивних та негативних зовнішніх ефектів для приймаючих країн та країн вибуття. Однак щодо каналів та інтенсивності такого впливу існують великі розбіжності. Це зумовлено множинністю трактувань самого поняття міжнародної трудової міграції та великою кількістю конкуруючих теорій, за допомогою яких намагаються пояснити сутність та основні чинники міжнародної трудової міграції.

2. Аналіз літературних даних та постановка проблеми

Як слушно зазначають Ю. Гуменюк і Г. Гоголь, можливість конкуруючих підходів щодо пояснення суті міжнародної робочої міграції є досить обмеженими, а їх кількість ще не набула «критичної маси», і «ми не маємо підстав вважати на цьому етапі можливим розроблення теорії, яка могла б об'єктивно пояснити вплив міграційних чинників на розвиток національних економік і встановити реальні причини їх успіху чи невдач» [1]. Однак це не означає, що не потрібні дослідження щодо встановлення основних каналів та ефектів впливу міжнародної трудової міграції на окремі національні економіки та світову економічну систему загалом.

У 1940-х роках Дж. Хікс відзначив дві основні форми впливу міжнародної міграції на світову економіку в цілому [2]:

1) прямиий вплив, який проявляється у вирівнюванні попиту/пропозиції у світовій економіці за рахунок переміщення трудових ресурсів з регіонів, де утворився їх надлишок, до регіонів, де існує незадоволений попит на робочу силу;

2) опосередкований вплив через грошові перекази трудових мігрантів на батьківщину.

Однак у сучасних умовах зазначений Дж. Хіксом вплив міжнародної трудової міграції на вирівнювання

попиту/пропозиції на робочу силу в різних країнах у низці випадків не спостерігається. Понад те, можна констатувати, що ціла низка міжнародних міграційних потоків, навпаки, здійснює протилежний вплив – підвищує існуючий надлишок пропозиції робочої сили в деяких розвинутих країнах.

3. Об'єкт, мета та завдання дослідження

Об'єкт дослідження – є міжнародні потоки трудових ресурсів.

Мета дослідження – комплексне наукове обґрунтування теоретичних і практичних засад зовнішніх ефектів міжнародної трудової міграції.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі задачі:

- проаналізувати підходи вітчизняних і зарубіжних дослідників;
- дослідити вплив міжнародної трудової міграції на економіку країн-донорів і реципієнтів трудових ресурсів;
- систематизувати основні зовнішні ефекти міжнародної міграції трудових ресурсів у країнах вибуття та прибуття;
- розробити графічну модель впливу переміщення трудових ресурсів між країнами на їх економіки.

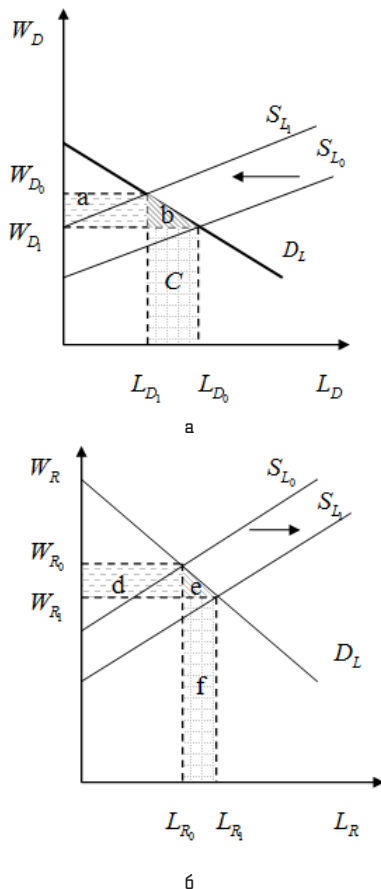
4. Матеріали та методи дослідження міжнародної трудової міграції

Зовнішні ефекти міжнародної трудової міграції на економіку країн-донорів і країн-реципієнтів трудових мігрантів у спрощеному вигляді прийнято описувати в межах простої графічної моделі переміщення трудових ресурсів між країнами (рис. 1). Подана модель припускає, що попит на робочу силу в другій країні є вищим, тому за однакових пропозицій на місцевому ринку праці заробітні плати набагато більші $W_{R_0} > W_{D_0}$.

Зовнішні ефекти переміщення трудових ресурсів в економіці країни-донора згідно з рис. 1 проявляються у наступному:

- 1) неотримання доходів мігрантів –с;
- 2) підвищення доходів місцевого населення +а;

- 3) зменшення доходів роботодавців $-(b+a)$;
- 4) зменшення сукупного випуску (сума ефектів (1)+
 $+(2)+(3))-(b+c)$.

Рис. 1. Проста графічна модель переміщення трудових ресурсів між країнами та вплив на їх економіки: а – країна-донор трудових ресурсів; б – країна-реципієнт трудових ресурсів* (побудовано на основі [3])
Примітка: * а, b, c, d, e, f – площі заштрихованих фігур, індекс «0» – значення величин до переміщення трудових ресурсів, індекс «1» – значення величин після переміщення трудових ресурсів

У країні-донорі внаслідок трудової міграції відбувається скорочення випуску продукції, зменшуються доходи роботодавців, однак заробітні плати працівників, що залишилися, збільшуються.

Ефективним є вплив міжнародної трудової міграції на економіку країни – реципієнта трудових ресурсів (рис. 1):

- 1) отримання доходів мігрантів $+f$;
- 2) зменшення доходів місцевих працівників $-d$;
- 3) збільшення доходів роботодавців $+(d+e)$;
- 4) збільшення сукупного випуску $+(e+f)$.

У країні – реципієнті трудових ресурсів збільшується випуск продукції, зростають доходи роботодавців, але зменшуються заробітні плати на ринку праці.

Прямий зв'язок міжнародної трудової міграції з продуктивністю національної економіки за логікою має проявлятися у впливі її на обсяг одного з базових факторів виробництва – людського капіталу, що й ураховано в моделі (рис. 1). Проте реальні конкретні оцінки ефекту впливу динаміки міжнародних міграційних процесів трудових ресурсів на національній економіці є досить ускладненими. Якщо переважає нелегальна міграція, то такі ефекти, як правило, залишаються за

межами офіційної статистики, а отже, недоступні для дослідження. Так, у фаховій літературі на підставі кореляційно-регресійного аналізу доводиться, що приплив трудових мігрантів позитивно впливає на динаміку ВВП у Чехії та Польщі. Натомість в Угорщині та Румунії приплив трудових мігрантів погіршує динаміку ВВП. Таку різновекторність дії припливу іноземних мігрантів на динаміку ВВП пояснюють активною політикою урядів перших двох із зазначених країн щодо залучення в економіку легальних міжнародних трудових мігрантів зі Східної Європи, що й стає чинником економічного зростання, тоді як в Угорщині та Румунії велика кількість трудових мігрантів – нелегали, діяльність яких перебуває поза межами офіційної статистики.

Загальний ефект трудової міграції на суспільне виробництво є додатним, оскільки сума випуску в обох країнах після міграції є вищою, ніж до $-(f+e)-(b+c) > 0$. Висновок, який можна зробити з простої графічної моделі впливу переміщення трудових ресурсів між країнами на їх економіки, полягає в тому, що перерозподіл трудових ресурсів між країнами зумовлює їх ефективніше використання в наднаціональному масштабі.

Однак графічна модель впливу міжнародної трудової міграції на економіку країн – донорів і реципієнтів робочої сили, подана на рис. 1, не враховує соціальний захист у країні-реципієнті, який зазвичай є досить високим порівняно з країною-донором. Існування системи соціального захисту призводить до ситуації, коли в економіці країни-реципієнта існують своєрідні незайняті ніші на ринку праці. Місцеве населення не проявляє зацікавленості у працевлаштуванні в такі ніші і надає перевагу отриманню допомоги по безробіттю. Тому підвищення рівня безробіття і зменшення заробітних плат в економіці країни-реципієнта навіть у випадку масової міграції не спостерігається. Зарубіжні науковці, які досліджували вплив імміграції на економіку США, вказують на те, що великий притік трудових мігрантів в економіку США не викликав ні суттєвого зростання безробіття, ні зниження заробітної плати місцевих трудових ресурсів [4, 5]. Це зумовлено тим, що мігранти виконують некваліфіковану роботу, і кваліфіковані робітники не відчувають на собі конкуренції з боку трудових іммігрантів з інших країн [4]. Понад те, деякі галузі в низці країн побудовано на використанні іноземної робочої сили. Так, посилаючись на Дж. Гелбрейта, М. Колосніцина та І. Суворова наводять дані, що на автомобільних заводах Німеччини питома вага мігрантів з Туреччини становить 80 %, у будівництві та готельному господарстві Швейцарії майже 100 % персоналу – іноземці (з Італії, Югославії та інших країн), молодший медичний персонал у клініках Швейцарії та США – переважно вихідці з Південно-Східної Азії [3].

Наступний ефект позитивного впливу міжнародної трудової міграції на економіку країни-донора проявляється в тому, що, проживаючи в новій країні й отримуючи доходи (незважаючи на їх розмір), мігранти споживають певну частину продукції та послуг, вироблених місцевими трудівниками, сприяючи зростанню внутрішнього ринку країни-донора та її національного виробництва.

Ще один ефект впливу трудової міграції на економіку країни-реципієнта проявляється в тому, що трудові мігранти допомагають утримувати стабільний рівень безробіття. Суть цього ефекту проявляється в тому, що офіційна статистика визнає безробітними громадян країни, а під час криз без роботи залишаються переважно

іммігранти, які подеколи повертаються в рідну країну, а якщо цього не роблять, то не враховуються як безробітні. Тому в разі негативних тенденцій в економіці загальна кількість працівників може скорочуватися (за рахунок звільнення іммігрантів), але рівень безробіття в країні лишатиметься без змін [4]. Таким чином, іммігранти є своєрідним амортизатором щодо місцевих робітників, згладжуючи вплив негативних тенденцій в економіці на рівень їх зайнятості та приховуючи зростання безробіття в такі періоди.

У випадку імміграції висококваліфікованих фахівців вони приносять в економіку унікальні знання та навички, збільшуючи загальний об'єм знань і вмінь, який перебуває в розпорядженні економіки, у тому числі сектор науково-дослідних робіт, пов'язаний з економікою країни-реципієнта. Окрім того, країна-донор економить на підготовці кадрів високої кваліфікації у разі їх імміграції з інших країн.

Слід зауважити, що, залучаючи іноземних працівників до виробництва, країна-реципієнт трудових ресурсів заощаджує і на пенсіях, оскільки у випадку тимчасової міграції здебільшого мігранти повертаються до своєї країни, де їй отримують пенсійне забезпечення чи іншу соціальну допомогу, передбачену законодавством. Таким чином, економіка країни-донора формує пенсійний фонд для меншої кількості працівників, ніж та, яка дійсно в ній зайнята.

Врешті-решт, варто зауважити, що хоча міжнародні трудові мігранти не знижують рівень оплати місцевих працівників, їхня власна заробітна плата є відчутно нижчою, переважно це стосується нелегальних мігрантів. Так, Р. Емерсон, досліджуючи різні аспекти праці іммігрантів, зайнятих у сільському господарстві США, показує наявність великої відмінності в оплаті праці між працівниками – громадянами США, легальними мігрантами (переважно з Мексики) та нелегальними мігрантами [6]. На думку автора статті, такі відмінності існують в усіх країнах – реципієнтах трудових ресурсів. Диспропорції в оплаті праці вигідні економіці приймаючої країни, оскільки за рахунок зменшення витрат на оплату праці зменшують собівартість виробленої продукції, що дозволяє з тією ж нормою прибутку зменшити її ціну. Це прямо впливає на конкурентоздатність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Отже, міжнародна міграція трудових ресурсів зумовлює чимало позитивних ефектів в економіці приймаючої країни. Проте існують і негативні ефекти впливу міжнародної міграції трудових ресурсів на економіку країни-реципієнта.

Відзначимо, що міжнародна міграція трудових ресурсів здійснює великий вплив на інституційну структуру економіки. Як зазначалося, в сучасних умовах нелегальна міжнародна трудова міграція набуває дедалі більших масштабів. Зазвичай нелегальні трудові мігранти потрапляють у тіньовий сектор економіки, збільшуючи його питому вагу [7]. Цей ефект є негативним і деструктивно впливає у довгостроковій перспективі на будь-яку національну економіку країни-реципієнта міжнародних трудових мігрантів. У цьому аспекті досить перспективним виглядає дослідження зв'язку між припливом трудових мігрантів і питомою вагою тіньового сектору в економіці країни-донора, проте такі дослідження нам невідомі.

Негативний вплив міжнародної трудової міграції на економіку здійснюється і через соціально-культурні фактори. Якщо в середині ХХ століття люди іммігрували переважно сім'ями, купували чи винаймали житло, маючи намір залишитися в новій країні, народжували там дітей, то в ХХІ столітті вони прибувають поодиночі, розглядаючи нову країну лише як тимчасове місце проживання [3]. Тому з імміграцією, насамперед нелегальною, цілком справедливо пов'язують підвищення криміналізації суспільства [8]. В такому разі економіка країни-реципієнта несе додаткові витрати на боротьбу з посиленням криміналізації суспільства.

Негативний вплив міжнародної трудової міграції на економіку країни-реципієнта проявляється й у тому, що іммігранти претендують на певну частку суспільних благ, які надає держава для своїх громадян. Але іммігранти не вносили раніше свого вкладу в створення суспільних фондів, а тому в разі доступності для них такого роду суспільних благ створюється додаткове навантаження на бюджет країни. Насамперед цей ефект посилюється, коли мігрують сім'ї з батьками, яким у країні-реципієнті виплачуватиметься пенсія [3].

Якщо міграція здійснюється з менш розвинутої країни у більш розвинуту, то у разі легальної міграції особа може сподіватися на підтримку системи соціальної допомоги, зокрема по безробіттю. Враховуючи, що отримання роботи мігрантом, як і допомоги по безробіттю, має ймовірнісний характер, дохід V_{it} у країні і в період t можна записати у вигляді [3]:

$$V_{it} = \rho_{11} W_{it} + \rho_{12} I_{it}, \quad (1)$$

де ρ_{11} – ймовірність отримати роботу із заробітною платою W_{it} в країні і в періоді t ; ρ_{12} – ймовірність отримати допомогу по безробіттю I_{it} в країні і в періоді t .

Урахування існування ненульової ймовірності отримати допомогу в умовах прийняття рішення про міжнародну міграцію пояснює виникнення ефекту «сильної пастки безробіття», суть якого полягає в тому, що в низці випадків мігрант може прийняти рішення мігрувати в іншу країну, щоб отримувати допомогу по безробіттю, оскільки її рівень вище, ніж заробітна плата в рідній країні [3]. Зрозуміло, що така ситуація є негативною для країни-реципієнта трудових ресурсів, оскільки створює навантаження на бюджет.

Наявність системи соціального захисту в розвинутих країнах зумовлює ефект «локальної пастки безробіття». Його виникнення було б неможливим без міжнародної міграції трудових ресурсів. Високий рівень соціального захисту зумовлює наявність попиту на робочу силу, яка буде зайнята на неprestижних і низькооплачуваних роботах, і водночас – великої кількості безробітних. Місцеве населення віддає перевагу отримання соціальної допомоги зайнятості на таких роботах. Паралельно формуються споживацькі настрої окремих груп місцевого населення, знижується їх соціально-економічна активність. У такому разі, окрім прямих економічних витрат, на утримання надлишку безробітних (зумовлених комбінацією високого рівня соціального захисту та міжнародною міграцією трудових ресурсів) економіка країни-реципієнта втрачає й людський капітал, оскільки в зазначених групах місцевого населення формується установка «не працювати все життя».

Ефекти впливу міжнародної міграції трудових ресурсів на економіку країни – донора трудових ресурсів подано в табл. 1.

Таблиця 1

Основні зовнішні ефекти міжнародної міграції трудових ресурсів в економіці країни-реципієнта

Позитивні	Негативні
<ul style="list-style-type: none"> – збільшення трудових ресурсів в економіці, зростання обсягів виробництва, внутрішнього ринку (за рахунок збільшення доходів); – додаткове надходження інтелектуального капіталу та знань в економіку; – згладжування структурних диспропорцій на ринку праці; – амортизація циклічного процесу безробіття; – покращання вікової структури трудових ресурсів у короткостроковій і довгостроковій (щодо міграції сімей) перспективах; – зростання конкурентоздатності продукції за рахунок нижчої вартості праці мігрантів порівняно з місцевими виробниками; – економія на пенсіях та інших соціальних виплатах (у випадку тимчасової міграції); – економія на навчанні (у разі залучення кваліфікованих робітників) 	<ul style="list-style-type: none"> – збільшення бюджетного навантаження за рахунок додаткових соціальних витрат (переважно у випадках постійної міграції, міграції сімей і наявності «сильної» та «локальної» пасток безробіття); – збільшення бюджетного навантаження за рахунок «сильної» та «локальної» пасток безробіття; – зростання тінювого сектору економіки; – додаткові витрати на нейтралізацію посилення соціальної напруги та криміналізації (переважно у випадку нелегальної міграції)

Примітка: складено автором

Щодо впливу трудової міграції на економіку країни-донора спектр зовнішніх ефектів, які виникають у даному разі, досліджений значно менше.

Одним з найбільш розглядуваних ефектів впливу міжнародної міграції трудових ресурсів на економіку країни-донора є перекази працівників-мігрантів на батьківщину, для своїх сімей. Згідно з оцінками Світового банку (СБ), які представляють М. Колосніцина та М. Суворова, тільки офіційні перекази трудових мігрантів у 2002 році становили близько \$ 80 млрд. Крім офіційних, великий обсяг мають і неофіційні перекази. Хоча точних оцінок не існує, проте зазначається, що за розміром вони співставні з офіційними [3]. В літературі є дані про те, що на початку третього тисячоліття обсяги грошових переказів трудових мігрантів до країн, що розвиваються, перевищує розмір міжнародної технічної допомоги цим країнам з боку міжнародних фінансових організацій, обсяги портфельних інвестицій, і майже дорівнює масштабам прямих інвестицій [9]. Це вказує на те, що фінансовий потік, створений грошовими переказами трудових мігрантів, один з найбільших, він пов'язує країни, що розвиваються, зі світовою економічною системою. Виходячи з високої динаміки цього потоку (за 1970–2005 рр. обсяги грошових переказів трудових мігрантів з більш розвинених країн у менш розвинені зросли у 13 разів [9]), логічно очікувати, що його вплив на економіку країн-донорів трудових ресурсів ще більше зростатиме у майбутньому.

Однак попри досить велику кількість наукових праць вітчизняних [10] і зарубіжних [11] фахівців стосовно впливу грошових переказів на економіку країни – донора трудових ресурсів слід погодитися з Р. Стакановим щодо того, що теоретичні й емпіричні

аспекти економічного впливу грошових переказів трудових мігрантів є не до кінця зрозумілими [10].

Загальновізвано, що грошові перекази мігрантів створюють позитивний зовнішній ефект, оскільки збільшують валовий національний дохід. В економіках багатьох країн, не лише бідних, а й середньорозвинутих (Греція, Туреччина, Португалія), грошові перекази мігрантів є вагомим доповненням до національного доходу [3], додатковим засобом боротьби з бідністю в країнах-донорах трудових ресурсів. Але грошові перекази мігрантів здійснюються зазвичай в іноземній валюті, що покращує стан платіжного балансу. Таким чином, ці перекази працівників-мігрантів на батьківщину створюють два позитивних економічних ефекти.

Додатковий позитивний ефект від грошових переказів мігрантів для економіки країни-донора робочої сили пов'язаний з наявністю в деяких випадках мультиплікативного ефекту від таких додаткових валютних надходжень. Однак існування такого мультиплікативного ефекту та його величина залежить від спрямування отриманих на батьківщині мігрантів коштів. Так, у дослідженні мультиплікації грошових переказів мексиканських робітників-мігрантів зі США Дж. Тейлор отримав його значення, рівне 2. Це означає, що кожен долар, надісланий мексиканськими робітниками зі США на батьківщину, збільшує національний дохід Мексики на два долари [12]. Слід зауважити, що грошові перекази не лише знижують рівень бідності сімей мігрантів, збільшуючи їх доходи, а й у випадку мультиплікації здійснюють позитивний вплив на всю економіку країни, а отже, і на населення країни-донора.

До негативного ефекту міжнародної трудової міграції на економіку країни-донора потрібно віднести те, що через переважання нелегальної компоненти мігранти не беруть участі у формуванні соціальних фондів, що посилює фінансову напругу в соціальному забезпеченні населення країни-донора, а в разі повернення в пенсійному віці до рідної країни постає проблема їх пенсійного забезпечення, що може посилювати соціальну напругу в суспільстві.

5. Результати дослідження особливостей міжнародної міграції

Запропонуємо таку формулу для визначення впливу міжнародної міграції на продуктивність економіки країни – донора трудових ресурсів:

$$\Delta Y_e = M \cdot R + (T - L) \cdot N_m, \quad (2)$$

де ΔY_e – величина зміни ВВП у країні-експортері трудових ресурсів унаслідок міжнародної міграції (у національних грошових одиницях); M – мультиплікатор грошових переказів трудових мігрантів (у безрозмірних одиницях); R – величина грошових переказів трудових мігрантів своїм сім'ям (виражена в національних грошових одиницях); T – середня величина соціальних витрат на одного працівника (у національних грошових одиницях на одну особу); L – величина ВВП, продукowana в середньому одним працівником (у національних грошових одиницях на одну особу); N_m – кількість трудових мігрантів, осіб.

Формула (2) справедлива лише у разі повної зайнятості, коли вибулі робітники-мігранти не можуть бути замінені з числа безробітних.

Якщо національний ринок праці країни – донора трудових ресурсів характеризується певною кількістю безробітних, які можуть замінити мігрантів, то формула, яка описує вплив міжнародної трудової міграції на макропоказники країни-експортера трудових ресурсів, ускладнюється таким чином.

Якщо число мігрантів N_m менше, ніж кількість безробітних N_u , то відбуватиметься заміщення трудових мігрантів безробітними працівниками, але при цьому національна економіка нестиме додаткові витрати на перекваліфікацію одного безробітного V . Введення таких витрат є логічним, адже серед безробітних у всіх країнах, як правило, переважають менш кваліфіковані працівники, ніж ті, що мігрують за кордон у пошуках роботи.

Отже, за умови $N_m \leq N_u$ вплив міжнародної міграції на ВВП країни-експортера трудових ресурсів може бути описаний такою формулою:

$$\Delta Y_e = (M \cdot r + \Delta T - V) \cdot N_m, \quad (3)$$

де r – величина міжнародних переказів мігрантів у перерахунку на одну особу (в національних одиницях); ΔT – різниця між соціальним забезпеченням безробітних і працюючих громадян (національних грошових одиниць на одну особу). Соціальні витрати на безробітного, як правило, є вищими, ніж на працюючого, тому перехід громадян з категорії безробітних до працюючих створює позитивний вплив на ВВП за рахунок зменшення соціальних витрат.

Якщо ж міграційний потік досить інтенсивний, так що кількість працівників, що виїжджають за кордон, перевищує кількість безробітних – $N_m > N_u$, то замість виразу (3) потрібно записати:

$$\Delta Y_e = M \cdot r \cdot N_m + (\Delta T - V) \cdot N_u + (T - L) \cdot (N_m - N_u). \quad (4)$$

Хоча в формулах (2)-(4) вважалося, що грошові перекази міжнародних трудових мігрантів позитивно впливають на ВВП, однак існують і негативні ефекти впливу таких грошових переказів на економіку країни – донора трудових ресурсів. Найпоширенішим є ефект стимулювання зростання цін на товари та послуги, у випадку, якщо пропозиція останніх на національному (регіональному, локальному) ринках є фіксованою, або обмеженою. Це стосується, наприклад, таких товарів, як земля, нерухомість тощо. Зокрема, в низці країн ціни на землю зазвичай є вищими в місцевостях, де велика кількість робітників працює за кордоном [10].

Менш поширеним негативним ефектом впливу грошових переказів мігрантів на економіку країни-донора є сприяння більшій залежності економіки країни – донора трудових ресурсів від еміграції робочої сили, зменшенню імовірних урядових інвестицій або ж притоку іноземних інвестицій [10].

Зовнішні ефекти міжнародної трудової міграції в економіці країни-реципієнта подано в табл. 2.

Крім проаналізованих ефектів, які є проявами прямого впливу процесу міжнародної трудової міграції на економіку країн – донорів і реципієнтів трудових ресурсів, існує і непрямий вплив. Ефекти прямого впливу можна проаналізувати більш-менш коректно шляхом прямого порівняння відповідних економічних показни-

ків, зміна яких пов'язується з міжнародною міграцією робочої сили, – рівня доходів, витрат, заробітної плати, зайнятості серед мігрантів і місцевого населення.

Таблиця 2

Основні ефекти впливу міжнародної трудової міграції на економіку країни – донора трудових ресурсів

Позитивні ефекти	Негативні ефекти
<ul style="list-style-type: none"> – зменшення напруги на місцевому ринку праці; – інвестиції потенційних мігрантів у освіту; – зниження рівня безробіття (i/або збільшення заробітної плати); – зниження бюджетного навантаження за рахунок виплат по безробіттю та інших бюджетних витрат (освіта, охорона здоров'я); – зростання доходів населення за рахунок трансфертів мігрантів; – попит на внутрішньому ринку товарів і послуг за рахунок трансфертів; – інвестиції сімей мігрантів за рахунок трансфертів; – можливість повернення кваліфікованих робітників, які здобули досвід та освіту за кордоном («безплатно»); – зниження рівня бідності 	<ul style="list-style-type: none"> – «відтік мізків», кваліфікованих кадрів, унаслідок чого – технологічне відставання; – зменшення ВВП; – можливе зростання інфляції у випадку великої переваги зовнішніх трансфертів; – скорочення трудових ресурсів у довгостроковій перспективі

Примітка: розроблено автором

Щодо непрямого впливу ситуація складніша, його ефекти дослідити досить складно. Так, Р. Стаканов відносить до загального непрямого економічного впливу імміграції на ринок приймаючої країни зміну ринкової поведінки окремих його суб'єктів унаслідок появи на ринку додаткової робочої сили з-за кордону. Автор наводить приклад, що імміграція висококваліфікованих робітників часто є доповнюючим фактором зростання виробництва для некваліфікованих місцевих робітників, підвищуючи загальний професійний рівень місцевого ринку та покращуючи перспективи його розвитку [10]. З цим можна погодитися, проте з існуючим в економіці інструментарієм дослідження економічних процесів кількісно виразити цей ефект неможливо.

Слід ураховувати і динамічні аспекти міграції трудових ресурсів, передусім високої кваліфікації. Деякі зарубіжні дослідники зазначають, що у разі навіть потенційної можливості емігрувати в майбутньому з'являються стимули до інвестицій у освіту в молодих людей з країни-експортера трудових ресурсів [13]. У такому випадку міжнародна міграція висококваліфікованих трудових ресурсів зумовлює позитивний вплив на економіку країни-експортера через вплив таких інвестицій на сферу освіти та внутрішній ринок праці країни. Вважаємо, що доцільно ввести ефект передміграційного інвестування в освіту. На думку автора статті, існує навіть певне порогове значення таких інвестицій, за якого збільшення висококваліфікованих робітників на внутрішньому ринку за рахунок вдосконалення системи освіти та підготовки кадрів перевищить втрати від міграції частини висококваліфікованих трудових ресурсів за кордон. Адже розвиток системи освіти сприяє підвищенню кваліфікації та майбутніх працівників, які не планують емігрувати на роботу за кордон. Це є позитивним ефектом міжнародної трудової міграції на економіку країни-донора навіть у разі «відтоку умів»,

як називають міжнародну міграцію високоосвічених і висококваліфікованих трудових ресурсів.

Утім не всі потенційні мігранти, які здобули додаткову освіту з метою працевлаштування за кордоном, дійсно емігрують з країни. Частина з них залишається з тих чи інших причин у рідній в країні та створює за рахунок вищої кваліфікації додаткову додану вартість, вищу за ту, яку б вони утворили, якщо б не мали більш високого рівня кваліфікації [10].

За наявності надлишкової пропозиції висококваліфікованих робітників на внутрішньому ринку міжнародна міграція частини з них взагалі не здійснює негативного впливу на економіку країни-донора висококваліфікованих трудових ресурсів. У такому разі «втеча інтелекту» звичайно зумовлює втрату певної частки робітників високої кваліфікації, однак у випадку високої їх пропозиції на національному ринку праці зазначений негативний ефект компенсується додатковою підготовкою національною системою освіти нових поколінь висококваліфікованих трудових ресурсів за рахунок грошових переказів мігрантів [12]. На думку автора статті, це можна вважати ще одним з проявів ефектів мультиплікації в непрямій дії грошових переказів мігрантів на економіку країни – донора трудових ресурсів.

Триває наукова полеміка і щодо безповоротності втрати висококваліфікованих трудових ресурсів економіку країни-донора внаслідок міжнародної міграції. Є емпіричні дані щодо наявності так званої рееміграції. При цьому, повертаючись до батьківщини, реемігранти мають додаткові навички та знання, зокрема вони знайомі із сучаснішими технологіями, в деяких випадках з ноу-хау в різних сферах, які використовуються за кордоном, новими сучасними формами організації бізнесу. З поверненням до країни походження такі реемігранти мають наміри розпочати власну справу, повною мірою використовуючи додатково отримані за кордоном знання та зароблені кошти [6]. Однак цей позитивний ефект проявляється не в усіх країнах, а лише в тих, де є сприятливі умови для венчурних інвестицій і високий потенціал для розвитку внутрішніх ринків.

6. Обговорення результатів дослідження міжнародної трудової міграції

Міжнародна трудова міграція впливає на економіку країн – донорів і реципієнтів і через майбутні стани трудових ресурсів. Адже в низці випадків у міжнародній трудовій міграції беруть участь жінки, причому переважно фертильного віку. Як слушно підмічає П. Шушпанов, перебуваючи на заробітках, жінки здебільшого дітей не народжують. Якщо ж це відбувається, то, як правило, означає, що новонароджена дитина не є громадянином країни, звідки мігрувала мати дитини [14]. І хоча такий ефект часто розглядається в демографічному аспекті, проте не можна заперечувати його економічний вплив. Адже це зменшує трудовий потенціал країни – донора трудових ресурсів у майбутньому. Зокрема, автор пропонує формулу для визначення абсолютних демографічних втрат від ненародження дітей через зовнішню трудову міграцію жінок фертильного віку [14]:

$$Y_L = \frac{B_i \times \overline{W}_i}{\overline{W}_L} - B_i, \quad (5)$$

де B_i – кількість народжень у жінок i -ої вікової групи; $\overline{W}_i$ – середньорічна чисельність жінок i -ої вікової групи; $\overline{W}_L$ – середньорічна наявна чисельність жінок i -ої вікової групи, враховуючи тимчасово відсутніх через зовнішню трудову міграцію.

До формули (5) зробимо зауваження: насправді вона визначає втрати від ненародження дітей через зовнішню трудову міграцію жінок фертильного віку i -ої вікової групи. Для з'ясування повних демографічних втрат потрібно підсумувати всі вікові групи жінок фертильного віку. На думку автора статті, формулу (1) можна модифікувати і для визначення абсолютних економічних втрат. Введемо середню кількість років, протягом яких громадяни працюють у певній країні до досягнення пенсійного віку t^* , а також середню величину ВВП, продуковану одним працівником V^* . Тоді абсолютні економічні втрати від ненародження дітей через зовнішню трудову міграцію жінок фертильного віку V_L визначатимуться як:

$$V_L = Y_L^* \cdot V^* \cdot t^*, \quad (6)$$

де Y^* – загальні демографічні втрати від ненародження дітей через зовнішню трудову міграцію жінок фертильного віку всіх вікових груп, які визначаються за формулою:

$$Y^* = \sum_{i=1}^n \left(\frac{B_i \times \overline{W}_i}{\overline{W}_L} - B_i \right). \quad (7)$$

Формула (3) вказує, що міжнародна трудова міграція негативно впливає на економіку країни-донора, а вплив на економіку країн-реципієнтів через стан трудових ресурсів, навпаки, позитивний. Оскільки мігранти – люди молодого або середнього віку, то, як слушно зазначають М. Колосніцина та І. Суворова [3], міжнародна міграція трудових ресурсів частково чи повністю компенсує природне зменшення населення «старіючих» країн Центральної Європи [3]. Це відбувається за рахунок того, що мігранти в середньому мають більш молодий вік, ніж корінне населення країни – донора трудових ресурсів, і за рахунок більш високої народжуваності в їхніх сім'ях. Отже, поліпшується стан трудових ресурсів у довгостроковій перспективі.

7. Висновки

В результаті проведених досліджень:

– Аналіз підходів вітчизняних і зарубіжних дослідників до впливу міжнародної трудової міграції на економіку країн – донорів і реципієнтів трудових ресурсів дозволяє дійти висновку, що такий вплив на рівні світового господарства позитивний (сприяє підвищенню ВВП). У статті обґрунтовано, що на рівні окремих національних економік цей вплив є різновекторним і неоднозначним.

– Міжнародна трудова міграція зумовлює позитивний зовнішній ефект для світового виробництва, оскільки в переважній більшості випадків її наслідком є перерозподіл трудових ресурсів від країн з низьким значенням граничної продуктивності праці до країн з високим рівнем зазначеного показника. Тому міжнародна трудова міграція позитивно впливає на світовий ВВП. Хоча міжнародна трудова міграція може бути структурована за багатьма ознаками, проте з позиції її впливу

на економіки країн – донорів і реципієнтів трудових ресурсів важливими ознаками поділу є правовий статус мігрантів, їх кількість та рівень інтелектуально-культурного капіталу.

– Міжнародна міграція трудових ресурсів здійснює неоднозначний вплив на економіки країн – донорів і реципієнтів трудових ресурсів, внаслідок чого виникає низка позитивних і негативних ефектів. З дослідження можна побачити що вплив міжнародної трудової міграції на економіки країн-реципієнтів складним чином поєднує позитивні зовнішні ефекти.

– Розроблено та показано графічну модель впливу переміщення трудових ресурсів між країнами на їх економіки, з якої можна побачити, що перерозподіл трудових ресурсів між країнами зумовлює їх ефективніше використання в наднаціональному масштабі.

Література

1. Гуменюк, Ю. П. Теоретичні аспекти дослідження впливу міжнародної міграції робочої сили на розвиток економічної системи [Текст] / Ю. П. Гуменюк, Г. П. Гоголь // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – Вип. 657. – С. 484–497.
2. Hein de Haas. International Pendulum Migration to Morocco: Multi-Local Residential Strategies of Ageing Migrants in the Todra Valley [Text]: ASEF Workshop on “Pensioners on the Move”: Social Security and Trans-border Retirement Migration in Asia and Europe (5-7 January 2006, Singapore) / Hein de Haas. – International Migration Institute, Oxford University, UK, 2006. – 20 p.
3. Колосниціна, М. Г. Международная трудовая миграция: теоретические основы и политика регулирования [Текст] / М. Г. Колосниціна, И. К. Суворова // Экономический журнал ВШЭ. – 2005. – № 4. – С. 543–565.
4. Borjas, G. J. Hanson Immigration and the Economic Status of African-American Men [Text] / G. J. Borjas, J. Grogger, G. H. Hanson // *Economica*. – 2010. – Vol. 77. – P. 255–282.
5. Dustmann, C. Return Migration: The European Experience [Text] / C. Dustmann, S. Bentolila, R. Faini // *Economic Policy*. – 1996. – Vol. 11, № 22. – P. 213–250. doi:10.2307/1344525
6. Friedberg, R. M. The Impact of Immigrants on Host Country Wages, Employment and Growth [Text] / R. M. Friedberg, J. Hunt // *Journal of Economic Perspectives*. – 1995. – Vol. 9, № 2. – P. 23–44. doi:10.1257/jep.9.2.23
7. Communication from the Commission – Policy Plan on Legal Migration (COM(2005) 669 final) [Electronic resource]. – Available at: \www/URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52005DC0669>
8. Simpson, N. B. The Short- and Long-Run Determinants of Less-Educated Immigrant Flows into U.S. States [Text] / N. B. Simpson,

C. Sparber // *Southern Economic Journal*. – 2013. – Vol. 80, № 2. – P. 414–438. doi:10.4284/0038-4038-2011.377

9. Лабінська, Г. М. Українська трудова міграція в контексті міжнародної міграції робочої сили [Текст] / Г. М. Лабінська, О. М. Прокопюк // *Економічний простір*. – 2010. – № 34. – С. 66–80.
10. Шумилов, О. В. Международное трудовое и миграционное право СНГ [Текст]: дисс. ... канд. юр. наук / О. В. Шумилов; Всероссийская академия внешней торговли. – М.: Книжный мир, 2007. – 96 с.
11. Hicks, J. *The Theory of Wages* [Text] / J. Hicks. – L.: Macmillan, 1932. – 247 p.
12. Tapinos, G. *Irregular Migration: Economic and Political Issues Combating the Illegal Employment of Foreign Workers* [Text] / G. Tapinos. – Paris: OECD Publishing, 2000. – 182 p.
13. Borjas, G. J. The Labor Demand Curve is Downward Sloping: Reexamining the Impact of Immigration on the Labor Market [Text] / G. J. Borjas // *The Quarterly Journal of Economics*. – 2003. – Vol. 118, № 4. – P. 1335–1374. doi:10.1162/003355303322552810
14. Beine, M. Measuring International Skilled Migration: A New Database Controlling for Age of Entry [Text] / M. Beine, F. Docquier, H. Rapoport // *The World Bank Economic Review*. – 2007. – Vol. 21, № 2. – P. 249–254. doi:10.1093/wber/lhm007

ВНЕШНИЕ ЭФФЕКТЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ МИГРАЦИИ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ

В статье раскрыт анализ подходов отечественных и зарубежных исследователей к влиянию международной трудовой миграции на экономики стран – доноров и реципиентов трудовых ресурсов, и заметно, что такое влияние на уровне мирового хозяйства позитивное, потому что он способствует повышению ВВП. В статье обосновано, что на уровне отдельных национальных экономик это влияние является разноректорным и неоднозначным.

Ключевые слова: международная миграция, страны-доноры, страны-реципиенты, трудовые ресурсы, внешние эффекты, позитивные и негативные эффекты.

Мойсей Валентина Іванівна, аспірант, кафедра міжнародної економіки, Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, Україна, e-mail: valentynamoisei@gmail.com.

Мойсей Валентина Іванівна, аспірант, кафедра міжнародної економіки, Черновицький торгово-економічний інститут Київського національного торгово-економічного університету, Україна.

Moisei Valentyna, Chernivtsi Trade and Economics Institute, Kyiv National University of Trade and Economics, Chernivtsi, Ukraine, e-mail: valentynamoisei@gmail.com